

*Łukasz Rozen*¹

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ W PERSPEKTYWIE FUNDAMENTALNYCH IDEI WSPÓŁCZESNEJ POLITYKI

Streszczenie: Artykuł omawia zrównoważony rozwój w kontekście podstawowych idei współczesnej polityki. Zalicza się do nich polityczną reprezentację, prawa człowieka oraz konstytucjonalizm. Te trzy idee sprzyjają zrównoważonemu rozwojowi i są z nim związane. Dlatego też współczesne demokracje liberalne są istotne i ważne dla wprowadzania zasad zrównoważonego rozwoju.

Słowa kluczowe: Zrównoważony rozwój, prawa człowieka, konstytucjonalizm, reprezentacja polityczna

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN PERSPECTIVE OF THE MOST IMPORTANT IDEAS OF CONTEMPORARY POLITICS

Abstract: The article presents sustainable development in context of the most important ideas of contemporary politics. These are such ideas as political representation, human rights and constitutionalism. These three ideas favors of sustainable development and are related with it. So modern liberal democracies are important for sustainable development.

Keywords: sustainable development, human right, political representation, constitutionalism.

Wstęp

Idee polityczne są bardzo liczne i różnorodne, co można szczególnie dostrzec w poszczególnych, rywalizujących ze sobą ideologiach i doktrynach politycznych. Liberalizm, konserwatyzm, socjalizm, nacjonalizm – by wspomnieć tylko te najważniejsze, prezentują często zupełnie odmienne, sprzeczne ze sobą koncepcje; same zresztą niejednokrotnie zawierają w sobie poszczególne nurty, które ze sobą rywalizują i odmiennie podchodzą do zasadniczych zagadnień. Niemniej można wyróżnić zestaw pewnych najbardziej istotnych, fundamentalnych politycznych idei, które są w zasadzie uznawane powszechnie w kręgu kultury zachodniej, mimo różnic doktrynalnych i ideologicznych. Innymi słowy, są one wręcz nieodłączne od współczesnej zachodniej cywilizacji, ich integralną, zasadniczą częścią. Prawa człowieka, polityczna reprezentacja czy konstytucjonalizm zaliczają się właśnie do grona tych najbardziej fundamentalnych, najważniejszych idei współczesnej poli-

¹ Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Instytut Politologii, studia doktoranckie – nauki polityczne.

Socjolog i politolog, jego zainteresowania naukowe dotyczą nowożytnej myśli politycznej, powiązania doktryn politycznych z koncepcjami ekonomicznymi, myśli liberalnej, zwłaszcza klasycznego liberalizmu politycznego

tyki, które począwszy od czasów nowożytnych, przełomu XVII i XVIII w., zaczęły być wysuwane i rozwijane przez myślicieli politycznych, a potem wprowadzane w praktykę ustrojową i polityczną przez oświeceniowe rewolucje oraz konstytucje, szczególnie we Francji i Stanach Zjednoczonych. Co prawda można wyróżnić i inne, równie istotne idee polityczne, niemniej w kontekście zrównoważonego rozwoju właśnie te wydają się najbardziej zasadnicze.

Rozwój zrównoważony zresztą również jest pewną ideą i koncepcją o charakterze humanistycznym, społecznym, nie przynależy wyłącznie do nauk przyrodniczych. Nierzadko pojmuje się go w kategoriach ekologicznych, związanych z ekorozwojem, ochroną środowiska. Takie rozumienie zrównoważonego rozwoju jest jednak nie do końca właściwe, pomija bowiem to, że dotyczy również zagadnień społecznych i ekonomicznych, gospodarczych². Stąd należy go ujmować jako bardziej złożoną, głęboką koncepcję aksjologiczną, humanistyczną. Zrównoważony rozwój opiera się na przekonaniu, że trzy zasadnicze obszary, dziedziny ludzkiej działalności, jakimi są środowisko naturalne, gospodarka i sfera społeczna powinny pozostawać ze sobą w równowadze, a także żaden z nich nie powinien umniejszać pozostałemu bądź go minimalizować³. Kwestie ekonomiczne nie powinny marginalizować ważnych kwestii społecznych, takich jak ubóstwo, z kolei postęp gospodarczy nie powinien odbywać się kosztem niszczenia środowiska naturalnego. Każda z wymienionych sfer jest ważna, wprost fundamentalna dla rozwoju społeczeństwa, dlatego powinna być wspierana i rozwijana. Ponadto, to państwa są głównymi podmiotami, odpowiedzialnymi za stosowanie i przestrzeganie zasad zrównoważonego rozwoju, na co wskazują podstawowe dokumenty wydane przez ONZ. Jest to zatem idea o charakterze nie tylko społecznym, ale i politycznym, skoro to państwa mają ją stosować w swoich działaniach, wskazując poszczególne kierunki działania. Wyjaśnienia te wskazują, że rozwój zrównoważony, choć faktycznie jest mocno związany z ekorozwojem i często jest rozwijany w ramach nauk przyrodniczych, to daleko wykracza poza tę tematykę i zagadnienia. Ma więc on charakter interdyscyplinarny, obejmując wiele sfer i obszarów. Postulaty tej koncepcji, takie jak walka z ubóstwem czy wyrównywanie poziomu życia obywateli mają charakter doktrynalny i aksjologiczny, choć zrównoważony rozwój nie łączy się wprost z określoną ideologią czy nurtem politycznym. W tym tekście zostanie podjęta kwestia, w jakiej mierze takie polityczne idee jak reprezentacja polityczna, konstytucjonalizm czy prawa człowieka powiązane są ze zrównoważonym rozwojem, tym bardziej, że są one zróżnicowane i odmiennie rozumiane.

I. Reprezentacja polityczna

Idea politycznej reprezentacji jest w zasadzie ideą świata nowożytnego. Starożytność nie znała zasady reprezentowania ludu przez swoich przedstawicieli – w ateńskiej demokracji władzę sprawowali bezpośrednio obywatele, w okresie Republiki Rzymskiej lud (plebejusze) miał powierzoną pewną część władzy. Jak zauważył już Jan Jacques Rousseau, polityczna reprezentacja pojawiła się wraz z czasami feudalnymi, w okresie monarchii stanowej, kiedy przedstawiciele poszczególnych stanów reprezentowali je przed królem czy księciem. Niemniej dopiero w okresie nowożytnym sama koncepcja reprezentacji uzyskała pełne znaczenie polityczne, stając się z wolna podstawową zasadą polityki i ustrojów. Myślicielem, który w sposób szczególny wyakcentował wagę reprezentacji, był Thomas Hobbes, dla którego stanowiła ona fundament powstania społeczeństwa i państwa – dopiero

² Por. T. Parteka, *Planowanie strategiczne rozwoju zrównoważonego*, Gdańsk 1997.

³ Por. A. Płachciak, *Geneza idei rozwoju zrównoważonego*, „Ekonomia” 5 (17), 2011, s. 243.

wraz z powierzeniem przez jednostki władzy suwerenowi jako ich reprezentantowi, powstaje władza polityczna. Jak powszechnie wiadomo, koncepcje T. Hobbesa nie miały charakteru liberalnego, a autorytarny, stąd jego rozumienie reprezentacji określa się jako „absolutną”, jak zresztą całą koncepcję władzy angielskiego filozofa. Począwszy od Johna Locke’a reprezentacja uzyskuje znaczenie liberalne – ma bowiem stanowić sposób sprawowania władzy przez lud, a także ograniczać władzę i jej arbitralność. Liberalizm już od samych początków mocno opowiadał się za doktryną suwerennego ludu, a polityczna reprezentacja umożliwiała w warunkach dużych zbiorowości i państw na jej pośrednie sprawowanie przez obywateli, choć w ograniczony sposób. We wczesnej myśli liberalnej nie tylko wybrani przedstawiciele, ale w ogóle cała władza (w tym monarcha) traktowana jest w ramach politycznej reprezentacji - władzy, która została powierzona przez lud dla dobra ogółu.

W XVIII w. pojawił się zasadniczy spór co do rozumienia reprezentacji i jej politycznego stosowania. Pojmowana była bowiem na dwa różne sposoby – jako delegacja, co oznaczało ściśle powiązanie przedstawicieli z wyborcami, wydawanie im instrukcji oraz możliwość odwołania w czasie kadencji, ale i w odmiennym sensie, bardziej jako powiernictwo, co oznaczało, że reprezentanci mają dużą swobodę i niezależność, a ich zadaniem jest nie tyle ściśle wypełnianie woli ludu, ile działanie na jego korzyść⁴. Reprezentacje w tym pierwszym ujęciu szczególnie afirmował Thomas Paine, który był nie tylko myślicielem liberalnym, ale i radykalnym (jak na ówczesne czasy) demokratą, z kolei już Monteskiusz, a potem Edmund Burke rozumieli ową ideę bardziej w drugim znaczeniu. Szczególnie mocno zaakcentował się spór o reprezentację w okresie tworzenia Konstytucji Amerykańskiej⁵. Federaliści uważali, że prawo do wyboru reprezentantów powinno być powierzone stosunkowo niewielkiej grupie obywateli, a także skłaniali się do rozumienia jej bardziej jako powiernictwa, co oznaczało dużą samodzielność przedstawicieli; z kolei dla antyfederalistów reprezentanci powinni być wybierani przez możliwie szeroką liczbę obywateli oraz odzwierciedlać różnorodność społeczeństwa, co oznaczało nacisk na podobieństwo reprezentantów do ludu⁶. Ujmując rzecz w skrócie, można wyróżnić dwie zasadnicze koncepcje reprezentacji – liberalną bądź republikańską i demokratyczną. Dla pierwszej, reprezentanci jako wyróżniający się wiedzą i umiejętnościami, powinni działać na rzecz obywateli, posiadając niezależność od swoich wyborców podczas rządów i pewną swobodę działania – stąd posiada ona cechy merytokratyczne, elity styczne, podczas gdy dla drugiej reprezentacja powinna wiernie odzwierciedlać wolę ludu, a przedstawiciele działać jako jego delegaci. We współczesnych demokracjach liberalnych przeważa w dużej mierze pierwsza koncepcja reprezentacji. Politycy, mówiąc ściślej parlamentarzyści, są wybierani na kilkuletnią kadencję, podczas której są niezależni od swoich wyborców, nie mogą zostać przez nich odwołani i nie są zobligowani do ścisłego wykonywania ich poleceń. Co prawda wszyscy obywatele mają prawa wyborcze, niemniej na ogół to partie wystawiają swoich kandydatów, w dużej mierze rozbudowane i profesjonalne. W praktyce w ustabilizowanych demokracjach kultury zachodniej oznacza to rządy politycznych elit, profesjonalnych polityków, co potwierdza właśnie merytokratyczny charakter współczesnej polityki. Populizm stanowi jedną z najbardziej istotnych reakcji na przeważające we współczesnych ustrojach elementy liberalne, domagając się bezpośredniej władzy ludu bądź też

⁴ Por. A. Heywood, *Teoria Polityki*, Warszawa 2009, s. 225.

⁵ Por. T. Ball, *Eseje Federalistów* [w:] P. Kelly, D. Boucher (red.), *Myśliciele polityczni. Od Sokratesa do współczesności*, Kraków 2008, s. 345.

⁶ Por. D. Runciman, M. Vieira, *Reprezentacja*, Warszawa 2011, s. 54-55.

gruntownej zmiany dotychczasowej reprezentacji, która jest postrzegana jako ograniczenie demokracji we właściwym tego słowa znaczeniu.

W tym miejscu należy postawić pytanie – w jakiej mierze współczesna koncepcja politycznej reprezentacji sprzyja zrównoważonemu rozwojowi. Trzeba podkreślić, że omawiana liberalna koncepcja sprzyja bardziej rządów zawodowych, wykształconych polityków, a nie demagogów, czy ludzi niemających politycznego doświadczenia. Co jeszcze, politycy posiadają podczas swoich kadencji niezależność od swoich zwolenników, co umożliwia im podejmowanie decyzji społecznie niepopularnych, choć ważnych i korzystnych. Zrównoważony rozwój jest ideą złożoną, postulującą harmonijny rozwój w różnych obszarach i sferach, co oznacza, że tylko wykwalifikowani i doświadczeni politycy, a także urzędnicy, mogą ją stosować w poszczególnych działaniach. Wymaga ona dużej roztropności i wiedzy od polityków, choćby w kwestii umiejętnego pogodzenia rozwoju gospodarczego ze społecznym, tak, aby żaden z nich nie był marginalizowany, a także dbałości o środowisko naturalne, co mogłoby zostać pominięte, a wręcz zakwestionowane przez populistycznie nastawionych polityków. Dzięki temu, że nie są oni zobligowani instrukcjami od wyborców, a także nie mogą podczas kadencji być przez nich odwołani, mogą podejmować własne, suwerenne decyzje, działać na rzecz dobra wspólnego, kierując się właśnie ideą zrównoważonego rozwoju, nawet jeśli odmienne są społeczne nastroje czy opinia elektoratu. Zresztą efektywne rządzenie w warunkach współczesnych, bardzo złożonych struktur państwowych i globalizacji wymaga dużego profesjonalizmu, kompetencji nie tylko ze strony urzędników, ale i polityków. Trudno stosować w praktyce podstawowe postulaty rozwoju zrównoważonego bez profesjonalnych elit politycznych, posiadających wiedzę i doświadczenie. Dlatego też omawiana liberalna, merytokratyczna koncepcja reprezentacji jako rządów politycznej elity, działającej na rzecz dobra ogółu, w dużej mierze sprzyja zrównoważonemu rozwojowi, umiejętnemu rządzeniu na rzecz ochrony środowiska naturalnego, rozwoju gospodarczego i społecznego.

II. Prawa człowieka

Jedną z najbardziej zasadniczych idei nowożytnej polityki, przynajmniej od czasów oświeceniowych rewolucji, są prawa człowieka. Choć ich korzeni można doszukiwać się już we wcześniejszych czasach, to za ich właściwy początek uznaje się koncepcje J. Locke'a, który wysunął teorię naturalnych praw, a w zasadzie uprawnień jednostki do życia, wolności i majątku⁷. Prawa człowieka stanowiły istotę klasycznego liberalizmu, wraz z indywidualizmem, czyli uznaniem jednostki na wartość nadrzędną wobec społeczeństwa czy państwa. Prawa człowieka stanowiły wyraz liberalnego indywidualizmu i potwierdzały szczególną wartość jednostki, jej godność. Stanowiły przełom w rozumieniu człowieka i jego praw, zrywając z feudalizmem i wspólnotowym, stanowym ujmowaniem jednostek. We francuskiej „Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela”, a także w pierwszych dziesięciu poprawkach do amerykańskiej konstytucji, zostały wymienione zasadnicze prawa i swobody obywatelskie, a także prawa polityczne. Niemniej prawa człowieka w ujęciu liberalnym posiadały charakter formalno-prawny, to znaczy odnosiły się do równości ludzi wobec prawa, potwierdzały naturalne uprawnienia człowieka, nie dotyczyły jednak równości w znaczeniu materialnym, praw społecznych i ekonomicznych. Dopiero w XIX w. nastąpił dalszy rozwój praw człowieka, które zaczęły obejmować również uprawnienia o charakterze społecznym i gospodarczym. Pojawiły się bowiem, wraz z rozwojem społeczeństwa industrialnego i socjalizmu, postulaty praw społecznych i ekonomicznych, oznaczających po-

⁷ Por. M. Freeman, *Prawa człowieka*, Warszawa 2007, s. 30.

lepszenie warunków życiowych gorzej sytuowanych warstw społecznych. Prawa te określa się jako prawa drugiej generacji, których realizacja wymaga od państwa aktywnego działania na rzecz polepszenia sytuacji biedniejszych warstw, wówczas przede wszystkim robotników⁸. Stanowiły więc one odejście od państwa ograniczonego, którego podstawowym zadaniem było przede wszystkim przestrzeganie elementarnych praw i wolności, zapewnianie pokoju społecznego. Warto podkreślić, że prawa społeczne i ekonomiczne były wysuwane nie tylko przez socjalistycznych, ale i liberalnych myślicieli, takich jak choćby Leonard Hobhouse, którzy połączyli idee socjalne z liberalnymi. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r., najważniejszy dokument w tej kwestii, wymienia szeroki katalog praw społecznych i gospodarczych, jak choćby prawo do pracy, do godziwego wynagrodzenia czy urlopu. Prawa drugiej generacji zostały powszechnie przyjęte i uznane, także w konstytucjach, czego przykładem są zapisy Konstytucji RP z 1997 r. – w rozdziale drugim wymienione zostały prawa społeczne, ekonomiczne i kulturalne (np. art. 67 dotyczy prawa do zabezpieczenia społecznego, art. 70 prawa do nauki, art. 75 potrzeb mieszkaniowych obywateli).

Zrównoważony rozwój ściśle łączy się z prawami człowieka, zarówno tymi podstawowymi, jak również społecznymi i gospodarczymi. Rozwój w sferze społecznej, postulowany w ramach rozwoju zrównoważonego, oznacza w dużej mierze społeczny dobrobyt, w tym pomoc ludziom uboższym, wiąże się także z uznaniem godności człowieka, w wymiarze prawnym i społecznym. Już w podstawowym dla idei zrównoważonego rozwoju dokumencie „Nasza wspólna przyszłość” mowa jest o zapewnieniu odpowiednich warunków życia: „stabilny rozwój wymaga zaspokojenia podstawowych potrzeb wszystkich ludzi i dania wszystkim możliwości spełnienia ich aspiracji do lepszego życia”⁹. Z kolei w późniejszym dokumencie postuluje się już bardziej konkretne działania, i to ze strony państwa, jeśli chodzi o zapobieganie biedzie i wyrównywaniu poziomu życia: „Wszystkie państwa i wszyscy ludzie powinni współpracować przy realizacji zasadniczego zadania, jakim jest wykorzenienie ubóstwa – co jest niezbędne do zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju oraz do zmniejszenia różnic w poziomie życia większości ludzi na świecie – i dążyć do zaspokojenia ich potrzeb”¹⁰. Wynika z tego, że zrównoważony rozwój nie ogranicza się tylko do kwestii przyrodniczych, związanych z ochroną środowiska, ale dotyczy również społecznego rozwoju i polityki gospodarczej oraz społecznej, która ma za zadanie zapewnienie ludziom odpowiednich, godziwych warunków materialnych. Rozwój w tym ujęciu oznacza nie tylko sam postęp gospodarczy, ale i społeczny, socjalny, polepszenie warunków życia ludzi ubogich, stąd ściśle łączy się z prawami społeczno-ekonomicznymi. Nie oznacza to, że łączy się on z ideologią socjalistyczną czy nawet socjaldemokracją, bowiem prawa drugiej generacji są przyjmowane również przez inne doktryny polityczne, jak choćby liberalizm społeczny czy egalitarny. Zrównoważony rozwój przeciwstawia się radykalnemu kapitalizmowi czy leseferyzmowi, bogaceniu się tylko zamożnej części społeczeństwa, domagając się dobrobytu dla wszystkich ludzi, szczególnie osób bezrobotnych czy ubogich. Ponadto rozwój społeczny oznacza nie tylko prawa socjalne, ekonomiczne, kulturalne, ale oczywiście również te najbardziej podstawowe, fundamentalne oraz prawa polityczne. Stąd idea praw człowieka – zarówno w tradycji klasycznej oraz socjalnej, stanowi jedną z zasadniczych części idei zrównoważonego rozwoju.

⁸ Por. W. Osiatyński, *Prawa człowieka i ich granice*, Kraków 2011, s. 32.

⁹ *Nasza Wspólna Przyszłość*, Warszawa 1991, s. 67.

¹⁰ *Dokumenty końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych Środowisko i Rozwój*, Warszawa 1993, s. 14.

III. Konstytucjonalizm

Choć początków konstytucjonalizmu można doszukiwać się już w czasach starożytnych i średniowiecznych, to jednak w swoim zasadniczym, liberalnym rozumieniu idea ta pojawiła się dopiero w okresie nowożytnym¹¹. Konstytucjonalizm oznaczał przede wszystkim ograniczenie rządów przez tzw. „wyższe prawo”, które w tradycji anglosaskiej w XVII wieku określano jako „fundamentalne prawa” czy „dawną konstytucję”. Aż do XVIII wieku, z wyjątkiem lewellerów, konstytucja była rozumiana nie tyle jako pisemny akt prawny, o najwyższej randze, ale jako niepisane powszechnie uznawane prawa i zwyczaje, którym musi podlegać każda władza. Kwestia spisania tak rozumianych praw pozostawało długo uznawana za drugorzędą. Idea konstytucjonalizmu, podjęta przez J. Locke’a, a potem kolejnych liberałów, oznaczała ograniczenie władzy i jej arbitralności przez takie prawo, które nie może być zmieniane czy kwestionowane przez rządzących, a które uchwalić na prawo tylko lud. Można zatem wyróżnić kilka aspektów nowożytnego konstytucjonalizmu, to znaczy fundamentalne prawo stanowiące ramy działania i ograniczenia dla władzy państwowej oraz konstytucję jako wyraz woli ludu-narodu¹². Kwestię spisanej konstytucji w sposób szczególny podjął w XVIII w. T. Paine, dla którego jej wydanie w pisemnej formie stanowiło o jej sile i szczególnym znaczeniu, zwłaszcza w kwestii ograniczania despotycznych rządów. Dlatego też za pierwszą nowożytną konstytucję w pełnym tego słowa znaczeniu uważa się Konstytucję Amerykańską. Ponadto, konstytucjonalizm ściśle powiązany był z doktryną naturalnych praw człowieka, które były nie tyle uchwalane przez lud czy konstytucję, ale w niej potwierdzane, zapisywane. „Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela” z 1789 r. poprzedziła Konstytucję Francuską, stanowiąc jej Preambułę; w przypadku Konstytucji Amerykańskiej większość jej twórców nie była zwolennikami ich zapisania, niemniej już po kilku latach najważniejsze z owych praw i swobód obywatelskich, zostało dopisanych do Konstytucji jako słynne „dziesięć poprawek”. Odtąd konstytucjonalizm oznaczał nie tylko rządy ograniczone przez prawo konstytucyjne, ale i państwo, które przestrzega praw człowieka i swobód obywatelskich oraz uznaje, że to naród jest źródłem władzy.

Zrównoważony rozwój także w tym przypadku ściśle łączy się z ideą konstytucjonalizmu. Konstytucja, jako rezultat przemyślanych politycznych decyzji i postanowień, ogranicza nie tylko arbitralność władzy, ale również dowolność w prowadzeniu choćby polityki gospodarczej, jak poprzez konstytucyjne zapisy o niezależności Banku Centralnego, który odpowiada za politykę pieniężną. W wielu konstytucjach są specjalne ustępy odnoszące się do ochrony środowiska naturalnego, co w oczywisty sposób sprzyja rozwojowi zrównoważonemu. Także konstytucyjne normy, odnoszące się do politycznej reprezentacji i przede wszystkim praw człowieka, są bardzo istotne w tym kontekście. Konstytucjonalizm zatem stanowi barierę dla arbitralności, dowolności władzy państwowej, wyznacza jej ramy i obowiązki, dzięki czemu o takim kraju można mówić jako o „państwie prawnym”. Współczesne konstytucje wyliczają szereg praw człowieka pierwszej generacji, a część z nich, jak polska konstytucja, także prawa społeczne, ekonomiczne i kulturalne. Zawarte w konstytucji zapisy dotyczące tak rozumianych praw człowieka, nie tylko ograniczają władzę, ale także wskazują sposób prowadzenia polityki gospodarczej i społecznej. Część zapisów konstytucyjnych, o jakich wspomniano, jak właśnie ochrona środowiska naturalnego czy prawa jednostki stanowią istotę zrównoważonego rozwoju. Warto też wspo-

¹¹ Por. A. Bryk, *Konstytucjonalizm. Od starożytnego Izraela do liberalnego konstytucjonalizmu amerykańskiego*, Kraków 2013, s. 33.

¹² Por. T. Wiecech, *Anglosaska formuła politycznego konstytucjonalizmu*, Kraków 2014, s. 10.

mniej, że w artykule 5 Konstytucji RP z 1997 roku obecny jest specjalny zapis odnoszący się do zrównoważonego rozwoju.

Podsumowanie

Wymienione fundamentalne idee współczesnej polityki, czyli reprezentacja polityczna, prawa człowieka i konstytucjonalizm sprzyjają wprowadzaniu zasad zrównoważonego rozwoju. Uniemożliwiają bądź też utrudniają prowadzenie polityki kwestionującej prawa jednostki bądź też populistycznej, stanowiąc przez to odpowiednie ramy dla realizowania postulatów zrównoważonego rozwoju. Rozwój w tym ujęciu jest wielopłaszczyznowy, obejmujący sferę przyrodniczą, ekonomiczną i kulturalną, co wymaga prowadzenia odpowiedzialnej, rozważnej polityki, dlatego też reprezentacja w ujęciu liberalnym sprzyja sprawowaniu władzy przez kompetentnych i profesjonalnych polityków. Prawa człowieka, a szczególnie prawa drugiej generacji, stanowią jedną z zasadniczych części zrównoważonego rozwoju, a konstytucjonalizm sprzyja mu ze względu na ograniczenie władzy politycznej i poszczególne zapisy o prawach człowieka czy ochronie środowiska. Stąd też współczesne demokracje liberalne można uznać za właściwe ustroje do wprowadzania w praktykę zasad i koncepcji zrównoważonego rozwoju.

Bibliografia:

- Ball T., *Eseje Federalistów*, [w:] Kelly P., Boucher D. (red.), *Myśliciele polityczni. Od Sokratesa do współczesności*, Kraków 2008.
- Bryk A., *Konstytucjonalizm. Od starożytnego Izraela do liberalnego konstytucjonalizmu amerykańskiego*, Kraków 2013.
- Dokumenty końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych Środowisko i Rozwój*, Warszawa 1993.
- Freeman M., *Prawa człowieka*, Warszawa 2007.
- Heywood A., *Teoria polityki*, Warszawa 2009.
- Nasza Wspólna Przyszłość*, Warszawa 1991.
- Osiatyński W., *Prawa Człowieka i ich granice*, Kraków 2011.
- Parteka T., *Planowanie strategiczne rozwoju zrównoważonego*, Gdańsk 1997.
- Płachciak A., *Geneza idei rozwoju zrównoważonego*, „*Ekonomia*” 5 (17), 2011.
- Runciman David, Vieira Monica, *Reprezentacja*, Warszawa 2011.
- Wieciech T., *Anglosaska formuła politycznego konstytucjonalizmu*, Kraków 2014.